

HET NEDERLANDS VAN BEGINNEND VERTALERS ONDER DE LOEP

Door Gys-Walt van Egdome (Universiteit Utrecht), Fedde van Santen (ITV Hogeschool voor Tolken en Vertalen) en Folkert de Vriend (Nederlandse Taalunie)

'Vroeger was alles beter'. Dat deze uitspraak ook in het vertaalonderwijs en op de vertaalmarkt weerklinkt vindt, hebben Folkert de Vriend van de Taalunie, Fedde van Santen van ITV Hogeschool voor Tolken en Vertalen en Gys-Walt van Egdome van de Universiteit Utrecht het laatste jaar gemerkt.

Onze beroepsgroep, en met name de docenten en ervaren vertalers, heeft klaarblijkelijk veel te stellen met de taalvaardigheid Nederlands van vertaalstudenten en beginnend vertalers. De oudere garde vergeet mogelijk dat taal snel evolueert en dat jongere generaties zich gewoon van andere middelen bedienen. Bovendien voldoet het Nederlands van jonge vertalers misschien juist uitstekend aan de criteria die de hedendaagse samenleving stelt. De drie auteurs van dit verslag hebben de hypothese 'Vroeger was alles beter' willen testen. Helaas is er geen mogelijkheid om in de tijd te reizen en een goed beeld van vroeger te vormen. Daarom hebben ze besloten een nulmeting uit te voeren. Met een enquête hebben ze willen achterhalen

of beginnend vertalers de Nederlandse taal daadwerkelijk minder goed beheersen, en waar het eventueel aan schort. Het slechte nieuws: zowel opleiders als vertalers zijn van mening dat het Nederlands van beginnend vertalers te wensen overlaat. Het goede nieuws: we weten nu waar het aan schort en kunnen gericht beleid en methodes ontwikkelen om de taalvaardigheid van jonge vertalers te verbeteren.

De enquête

De enquête telde vijf luikjes. Het eerste en het laatste luikje bevatten stellingen en vragen van algemenere aard. In het eerste luik werd bijvoorbeeld direct de belangrijkste stelling geponeerd: 'Ik vind dat beginnend vertalers het Nederlands door de bank genomen voldoende beheersen.' In datzelfde luik werd er naar de belangrijkste verbeterpunten geïnformeerd. Daarbij werd er een aantal categorieën aangereikt (spelling, grammatica, zinsbouw, formulering, register en stijl), maar werd er ook de mogelijkheid geboden om categorieën toe te voegen of subcategorieën te benoemen (via de optie: 'anders, namelijk'). Ten slotte was er in het eerste deel nog aandacht voor de invloed van technologie op de taalvaardigheid van vertalers.

In de tussenliggende luikjes is er naar meer diepgang gestreefd. Bij het ontwerp van de enquête is erop gerekend dat veel respondenten twijfels koesteren over de taalvaardigheid van beginnende vertalers. We hoopten de vinger op de zere plek(ken) te kunnen leggen.

Daarom zijn er in de enquête drie pijlers van goede taalvaardigheid opgenomen. De eerste pijler was 'correct schrijven'. Hoewel niet alle beginnend vertalers onbetwiste taalvirtuozen zijn, mag er toch van ze worden verwacht dat ze correcte Nederlandse teksten kunnen produceren: spelling, interpunctie, grammatica en zinsbouw mogen in principe geen problemen opleveren. De tweede pijler was 'communicatief schrijven'. Van vertalers mag worden gezegd dat ze communicatie-experts zijn. Een communicatie-expert weet hoe je doelgericht moet formuleren. Een grondige kennis van taalvariëteiten is voor een doelgerichte vertaling onontbeerlijk. Verondersteld werd daarom dat goede vertalers verschillende variëteiten van het Nederlands beheersen. Daarom is er in het derde luik naar de beheersing van geografische, sociale, tijdgebonden en modale variëteiten van het Nederlands geïnformeerd. De laatste pijler van goede taalvaardigheid was 'creativiteit'. Creativiteit is onmisbaar voor schrijfvaardigheid en daarmee ook voor vertaalvaardigheid. Maar geldt dat in gelijke mate voor alle vertalingen, voor alle domeinen, voor alle specialisaties? Met de enquête wilden we te weten komen of beginnend vertalers voldoende taalvaardig zijn en of er eventueel specifieke pijnpunten kunnen worden aangewezen. Daarnaast wilden we ook te weten komen of opleiders volgens de respondenten tekortschieten: besteden ze misschien onvoldoende aandacht aan correctheid, doelgerichtheid of creativiteit?

De enquête is vervolgens breed uitgezet binnen Nederlandse en Vlaamse vertalersnetwerken. De enquête kan niet meer worden ingevuld, maar staat nog wel online: <https://tinyurl.com/v5tq3qm>.

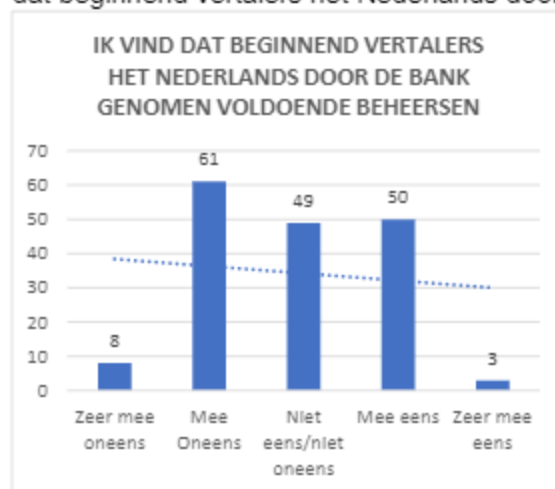
Resultaten

In totaal hebben 171 respondenten de enquête volledig ingevuld. Een meerderheid van de respondenten (141) kwam uit het werkveld. Dat stemde ons zeer tevreden, omdat deze respondenten weten in welke mate een professioneel vertaler de moedertaal moet beheersen om het gewenste eindproduct te kunnen leveren. Van opleiders hebben we 24 reacties ontvangen. De overige reacties kwamen van respondenten met zeer verschillende achtergronden (waaronder marketeers). Ook over de geografische spreiding van de respondenten waren we zeer te spreken. Zowel Nederlanders als Belgen (en dan met name Vlamingen) waren met respectievelijk 88 en 64 reacties goed vertegenwoordigd. Zodoende kan er met de reacties een goed beeld van de taalvaardigheid Nederlands op de Nederlandse en op de Belgische (of Vlaamse) markt worden gevormd.

Ten slotte is er ook gekeken naar de leeftijd van de respondenten. We zien dat alle relevante leeftijdscategorieën goed zijn vertegenwoordigd. Van jonge respondenten (25 jaar of jonger) zijn reacties minder gewenst, omdat zij zelf als beginnend professionals kunnen worden gekenmerkt. Reacties van respondenten van pensioengerechtigde leeftijd zijn vaak ook minder interessant, omdat zij vaak niet meer actief zijn en/of weinig contact met beginnend vertalers hebben.

Taalvaardigheid Nederlands

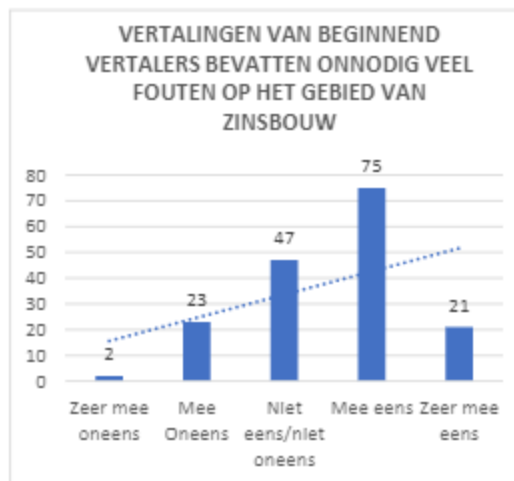
Hoe is het volgens opleidend en vertalend Nederland en België nu met de taalvaardigheid Nederlands gesteld? Uit de reacties op de algemene stelling 'Ik vind dat beginnend vertalers het Nederlands door de bank genomen voldoende beheersen'

beheersen' kunnen een aantal dingen worden afgeleid. De respondenten hebben op genuanceerde wijze op de stelling gereageerd: uitgesproken oordelen zijn eerder zeldzaam (11 reacties). Toch laat de trendlijn zien dat er enige twijfel heerst over de taalvaardigheid Nederlands van beginnend vertalers. Die twijfel lijkt vooral betrekking te hebben op de communicatieve aspecten van de taalbeheersing. Formulering, register en stijl werden door bijna 80 procent

van de respondenten als verbeterpunten gezien. Zaken die in de commentaarvakken worden uitgelicht, zijn de beperkte woordenschat en het gebrekkige idioom bij beginnend vertalers. Ook is voor bijna 60 procent van de respondenten de zinsbouw een punt van aandacht: de zinnen van beginnend vertalers zijn vaak kort en worden door een repetitieve structuur gekenmerkt.

De invloed van technologie op de taalvaardigheid kan volgens respondenten ook moeilijk worden onderschat. De invloed die wordt beschreven, is vaak een negatieve. Toch blijkt uit de reacties dat technologie ook een positieve invloed op de taalvaardigheid kan hebben. Het staat voor velen buiten kijf dat de technologie het onderzoekwerk makkelijker maakt. De negatieve reacties zijn rijker gestoffeerd. Zo vertrouwen beginnend vertalers soms blindelings op vertaalmachines. Het is dan ook vanzelfsprekend dat machinevertaling luiheid in de hand werkt: creatieve en idiomatische oplossingen blijven vaak achterwege, omdat vertaalsuggesties niet héél slecht zijn. Door de invloed van technologie werken vertalers volgens menig respondent onnauwkeuriger: als een logisch gevolg van gewenning aan onbeholpen zinnen worden fouten minder snel opgemerkt. Ten slotte kan ook nog de structurerende invloed van CAT-tools worden benoemd: segmentering gebeurt nog vaak op zinsniveau, waardoor teksten niet langer teksten zijn, maar collages van losse zinnen.

Correct schrijven

Onze eerste pijler van taalvaardigheid was 'correct schrijven'. Maken beginnend vertalers onnodig veel fouten? En zo ja, welk soort fouten vallen op? Uit de enquêteresultaten blijkt dat spelling niet echt een probleem vormt. Teksten van beginnend vertalers bevatten volgens respondenten relatief veel interpunctie- en grammaticafouten. De fouten die echter het meest in het oog springen, zijn fouten op het gebied van zinsbouw. Beginnend vertalers lijken niet in staat complexe zinnen te vormen: ze zijn al snel geneigd om langere zinnen op te splitsen.

Dat beginnend vertalers (onnodig veel) fouten tegen het Nederlands begaan, was, gezien de signalen die we in het verleden hebben opgevangen, niet erg verrassend. Voor opleiders is het vooral interessant om na te gaan of de fouten, om het even zo te stellen, 'verwijtbaar' zijn. Wordt er in het vertaalonderwijs wel voldoende aandacht aan een correcte formulering besteed? Hoewel er onder respondenten grote

verdeelde heerste, lijkt vooral het belang van een goede zinsbouw in het vertaalonderwijs onderbelicht te zijn. Uit de reacties blijkt niet dat spelling, interpunctie en grammatica binnen de vertaalcurricula onvoldoende zouden worden behandeld.

Communicatief schrijven

Een vertaling is geslaagd als ze het juiste effect op de lezer sorteert. Een vertaler mag een keurige en correcte Nederlandse tekst schrijven; de correctheid geeft geen garantie dat de boodschap van de tekst bij de lezer aan- of binnenkomt. Het effect van een tekst is in zekere mate afhankelijk van de omgang met variëteiten van het Nederlands, variëteiten in de breedste zin van het woord. Daarom wilden we weten hoe het gesteld was met het 'taalvariantbewustzijn' van beginnend vertalers.

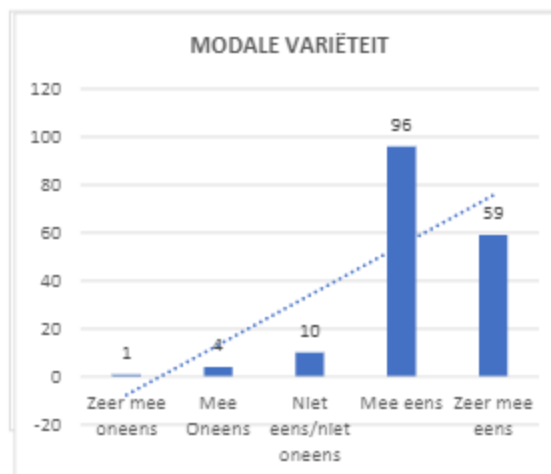
Hoe belangrijk is het bijvoorbeeld dat zij een onderscheid weten te maken tussen Nederlands-Nederlands en Belgisch-Nederlands? Is het een beperking als ze die variëteit niet in de vingers hebben? De respondenten hadden hier een vrij uitgesproken mening over: een goede beheersing van geografische variëteiten van het Nederlands werd als zeer belangrijk ervaren.

Naar het belang van een goede beheersing van sociale variëteiten werd in de enquête ook geïnformeerd. Onder sociale variëteiten vallen register, jargon, terminologie en collocaties. In het eerste deel van het onderzoek gaven respondenten aan dat formulering, register en stijl verbeterpunten zijn, maar uit de antwoorden op de vragen over variëteiten blijkt niet zonder meer dat er een verband wordt gelegd met onvoldoende beheersing van sociale variëteiten.

Meer belang werd er gehecht aan de beheersing van tijdgebonden variëteiten en modale variëteiten. Volgens respondenten moeten beginnend vertalers zowel archaisch als modern taalgebruik beheersen. Nog gewichtiger is het onderscheid tussen spreektaaligheid en schrifttaaligheid: wie dat onderscheid niet lijkt te kunnen maken, is als vertaler ernstig beperkt.

Besteden vertaalopleidingen wel voldoende aandacht aan variëteiten?

Onder respondenten heerste verdeeldheid, zeker waar het sociale en modale variëteiten betrof. Bij de geografische en de tijdgebonden variëteiten waren de meningen ook nog verdeeld, maar bij die deelresultaten is er duidelijk een negatieve trend ingezet. Geografische en tijdgebonden variëteiten zijn dus aandachtspunten.

Creatief schrijven

Hoe zit het met creativiteit: moet een vertaler in elk domein inventief zijn? De respondenten lieten er geen misverstand over bestaan: binnen elk specialisme is een

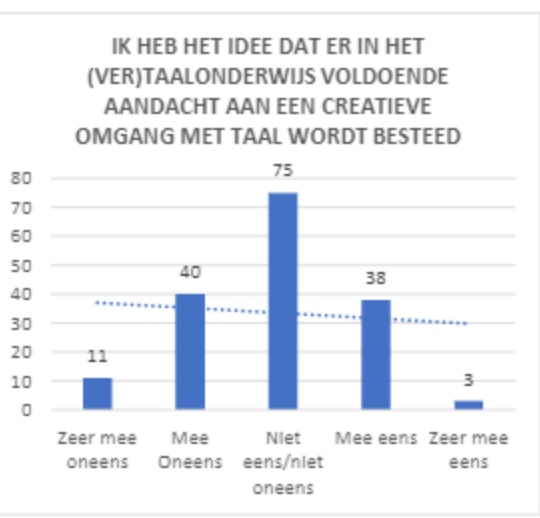

inventieve aanpak vereist. In de enquête werd ook geïnformeerd naar het type vertaalproblemen dat om een creatieve benadering vraagt. Uiteraard werd er door velen over stijffiguren, woordspelingen, klankpatronen en slogans gerept. Toch waren er ook opvallende voorbeelden. Het probleem dat het vaakst werd benoemd, was terminologie: wat doe je als vertaler met termen die net gemunt zijn of met termen die geen equivalent in de doeltaal hebben? Tevens werd er vaak verwezen naar complexe zinnen en naar

bronteksten van povere kwaliteit. Uit de grafiek blijkt dat creativiteit zeer belangrijk wordt gevonden.

Ondanks die stellige overtuiging dat een goede vertaler per definitie creatief is, staat het niet vast dat creativiteit kan worden aangeleerd. Kan creatief schrijven worden getraind? Indien dat niet het geval zou zijn, dan zouden vertaalopleidingen geen moeite hoeven te steken in het aanscherpen van creativiteit. De respondenten waren andermaal zeer eenstemmig: 148 respondenten waren de mening toegedaan dat creativiteit iets is wat je kunt leren.

Afgaand op de reacties op de vraag, zouden we kunnen stellen dat er een taak voor opleiders is weggelegd. Weten opleiders zich van die taak te kwijten? Is er voldoende aandacht voor creativiteit in vertaalopleidingen? De meningen van de respondenten

waren sterk verdeeld. Wat de reden voor de verdeeldheid is, kan niet worden achterhaald.

Expertbijeenkomst

Uit de resultaten van de enquête mag worden afgeleid dat de taalvaardigheid van beginnend vertalers zeker meer aandacht en onderzoek behoeft. Een eerste stap werd gezet op 27 juni 2019, tijdens een expertbijeenkomst die de Taalunie op 27 juni in Utrecht organiseerde samen met ITV Hogeschool voor Tolken en Vertalen en de Universiteit Utrecht. De bijeenkomst werd ondersteund door het Platform Taalbeleid in het Hoger Onderwijs (PTHO) en voorgezeten door Maaïke Verrips van de Taalstudio. In totaal namen er zo'n 45 vertegenwoordigers van opleidingen en het werkveld (vertaalbureaus, instellingen en freelancers) deel. Een verslag van de expertbijeenkomst is te vinden op de website van de Taalunie:

<https://taalunie.org/dossiers/51/nederlands-in-hoger-onderwijs-en-wetenschap>.

Samenvattend waren de belangrijkste conclusies en aanbevelingen van de middag:

- Moedertaalbeheersing verdient meer aandacht binnen de vertaalopleidingen
- Per vertaalspecialisme verschilt de vraag naar taalvaardiger vertalers
- Correct formuleren:
 - Zinsbouw is een duidelijk zorgpunt en er is ook behoefte aan een aanvullend curriculum of spoedcursus gericht op zinsbouw.
 - Met steun van het PTHO zullen intervisiesessies georganiseerd worden om dit verder te verkennen.
- Communicatief en creatief formuleren:
 - Vertaalopleidingen kunnen leren van en samenwerken met kunstopleidingen.
 - Er bestaan veel ideeën voor het trainen van communicatief en creatief formuleren. De beste voorbeelden hiervan zullen gedeeld worden via de website van het PTHO.

Met deze conclusies en aanbevelingen zijn er voldoende goede voornemens om de komende jaren gericht aandacht te besteden aan de taalvaardigheid van beginnend vertalers. In 2020 zal er in ieder geval gestart worden met een project waarin het taalbeleid Nederlands van vijf vertaalopleidingen in Nederland en Vlaanderen verder wordt uitgewerkt. Daarbij zal de focus liggen op het verhogen van de taalvaardigheid binnen de in de enquête naar voren gekomen probleemgebieden.

Conclusie

Taalontwikkeling is noodzakelijk voor het voortbestaan van een taal. Iedere generatie draagt eraan bij. Het is belangrijk die bijdrage te waarderen en te integreren, zowel in

de opleiding als in het beroep. Naast bewustzijn van de natuurlijke ontwikkelingen in de taal, vraagt de beroepspraktijk van pas afgestudeerde vertalers ook heel specifieke vaardigheden. Met onze enquête en expertbijeenkomst hebben we problemen die te maken hebben met die vaardigheden op tijd willen situeren. De resultaten van onze nulmeting bieden de nodige onderbouwing en nadere specificering voor het sentiment dat ons vanuit de beroepspraktijk bereikte: de taalvaardigheid van beginnend vertalers laat te wensen over. Met een duidelijk beeld van de problemen op het gebied van correct, communicatief en creatief formuleren worden oplossingen sneller gevonden. Die oplossingen komen niet aangewaaid. De enquête heeft partijen bijeengebracht en heeft ze nu aan het denken gezet. Aan oplossingen kunnen we nu samen bijdragen. Opleidingen zijn gestimuleerd om de component taalvaardigheid Nederlands te moderniseren, opdrachtgevers hebben meer inzicht verworven in de vaardigheden en ontwikkeling van beginnend vertalers en de beginnend vertalers zelf weten nu beter wat er in de markt belangrijk wordt gevonden.